

Б.В. Погріщук, д-р екон. наук, професор
Вінницький навчально-науковий інститут економіки
Тернопільського національного економічного університету

ВИРОБНИЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ РОЗВИТКУ РИСІВНИЦТВА В УКРАЇНІ

У статті досліджено питання формування та розвитку виробничого потенціалу рисівництва в Україні. Здійснено ретроспективний аналіз розвитку галузі рисівництва. Запропоновано та обґрунтовано напрямки зміцнення виробничого потенціалу галузі у контексті його інвестиційного забезпечення. Обґрунтовано систему організаційних заходів розвитку рисівництва та зміцнення виробничого потенціалу галузі через регіональну підтримку та урахування можливостей розвитку інноваційно-інтеграційних форм розвитку.

Ключові слова: *виробничий потенціал, рисівництво, розвиток, інвестиційне забезпечення, інноваційно-інтеграційні форми розвитку.*

Постановка проблеми. Для України нарощування виробництва зерна має стратегічне значення для піднесення національної економіки, оскільки за успішного його розвитку створюються умови для ефективної діяльності низки суміжних галузей. Підвищення рівня ефективності виробництва зерна є одним із найважливіших завдань, від розв'язання якого залежить продовольча безпека країни. Це питання потребує регулювання на усіх рівнях влади та повної узгодженості дій щодо розвитку виробничого потенціалу зерновиробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку зернопродуктового підкомплексу та ринку зерна знайшли широке відображення в працях: С.С. Бакая, В.І. Бойка, Ю.П. Воскобойніка, В.М. Ганганова, В.В. Дудченка, О.Ю. Єрмакова, М.Г. Лобаса, І.І. Лукінова, Л.О. Мармуль, О.В. Овсянікова, В.Л. Перегуди, М.Я. Полоцького, О.О. Сторожука, П.Т. Саблука, О.К. Слюсаренка, В.С. Уланчука, І.І. Червена та ін. Але, незважаючи на вагомий розробки, потребують поглибленого дослідження питання формування та розвитку виробничого потенціалу галузі з урахуванням новітніх досліджень та організаційно-економічних змін у функціонуванні агропромислового комплексу.

Формування цілей статті. Метою дослідження є обґрунтування організаційно-економічних передумов формування та зміцнення виробничого потенціалу рисівництва в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виробничий потенціал – це сукупність вартісних і натурально-речовинних характеристик виробничої сфери, що виражається в потенційних можливостях виробляти продукцію, яка залежить від сукупності факторів соціально-економічного, науково-інноваційного та матеріально-технічного характеру. Розуміння сутності потенціалу дає можливість визначити напрями його формування та підходи щодо ефективного використання [1].

Під виробничим потенціалом рисівництва розуміється сукупна спроможність галузі до виробництва продукції, наявність організаційно-економічних можливостей та виробничих ресурсів щодо здійснення господарської діяльності для забезпечення населення рисом та супутніми продуктами його виробництва й переробки.

За структурною побудовою виробничий потенціал представлений сукупністю підприємств і організацій, які безпосередньо приймають участь у процесі виробництва та забезпечують процес його реалізації. На формування виробничого потенціалу галузі впливають природно-кліматичні чинники, трудові ресурси, забезпеченість виробничими засобами, поєднання та взаємодія яких забезпечують виробництво продукції для країни та формують спроможність розвитку її експорту.

Продовольчий потенціал країни оцінюється рівнем забезпеченості її зерном, і перш за все пшеницею, житом, рисом [2, с. 304]. Провідними культурами у землеробстві України є зернові: озима і яра пшениця, жито, озимий і ярий ячмінь, кукурудза, овес, гречка, просо та рис.

Рис – одна з найбільш врожайних і цінних за якістю зерна культур. Хоча не усі сільськогосподарські землі України є придатними для вирощування цієї культури, що пояснюється її біологічними властивостями. Рис як продовольчу культуру вирощують на поливних землях у Миколаївській, Херсонській областях та в Криму [3].

Для України безумовно рис не є основним продуктом, який забезпечує потребу в харчуванні. Проте, якщо проаналізувати частку рису у структурі круп, які споживає пересічний українець, то на рис припадає 31%, на гречку – 30%, пшоно – 13% і на інші – 26%. Таким чином, зрозуміло, що, не зважаючи на невеликі площі посіву, які коливалися в останні роки в межах 20-22 тис. га, рис для України є одним з головних дієтичних продуктів харчування [4].

Рис в Україні почали сіяти в 30-ті роки минулого століття, що було зумовлено потребою залучити в сільськогосподарське виробництво малопродуктивні засолені землі Причорноморської низовини в Херсонській та Одеській областях, а також у Криму. На науковій основі рис в Україні почали вирощувати з будівництвом Північнокримського каналу, Краснознам'янської зрошувальної системи та рисових зрошувальних систем дельти Дунаю. В 1964–1980 рр. було створено потужний потенціал рисосіяння, збудовано рисові інженерні системи на площі майже 63 тис. га, в тому числі в АР Крим – 30,8 тис., Херсонській області – 18 тис., Одеській – 13,8 тис. га. У їх будівництво та в інфраструктуру спеціалізованих рисосійних господарств вкладено великі кошти. Завдяки високій рентабельності виробництва рису, термін окупності склав – 3–5 років. Посівні площі під рисом стабілізувалися на рівні 33–38 тис. га. Рис на малопродуктивних раніше землях не тільки давав високі врожаї, а й, завдяки меліоративній технології його вирощування, сприяв створенню умов для вирощування в сівозміні суходільних культур, що стало основою інтенсивного розвитку галузей тваринництва. Високий економічний ефект, який господарства мали від вирощування рису й супутніх культур, сприяв притоку й закріпленню трудових ресурсів, розбудові інфраструктури села [5].

Нині власним виробництвом рису Україна забезпечує 40 % від внутрішньої потреби. У минулому році з площі у 12 тис. га зібрано близько 50 тис. тонн зерна, середня залікова урожайність була на рівні 57 ц/га. Найбільші площі наразі зосереджені на Херсонщині – понад 7,5 тис. га. На сьогодні лідерами з виробництва та площі посівів рису є ДПДГ «Інститут рису» із площею у 1,5 тис. га, другі — підприємство «Маяк» Одеська обл., що має 1,2 тис. га [6].

Останніми роками вченими Інституту рису НААНУ створено нові високопродуктивні сорти рису: Антей, Україна-96, Зубець, Славутич, Дніпровський, які включено до Державного реєстру рослин України. Вони відносно пластичні до умов вирощування, характеризуються високими технологічними та господарськими ознаками, здатні давати високі врожаї. Наприклад, нинішнього року з площі 18,9 га зерна сорту Україна-96 зібрали 173,2 т за врожайності 91,6 ц/га в початково-оприбуткованій масі та 81,5 ц/га – у масі після доробки.

Фахівцями Інституту рису НААНУ оцінено загальний потенціал посівних площ під рис в Україні оцінено у 225 тис. га. Реалізація цього потенціалу поряд з дефіцитом рису на внутрішньому ринку на рівні 50-60 % загального споживання і високою ціною може сприяти крапельне

зрошення. Роботи зі спорудження систем крапельного зрошення в розрахунку на 1 га обійдуться дешевше в порівнянні з традиційною технологією [7].

Інститутом рису НААНУ розроблена та впроваджена технологія вирощування рису з врахуванням вимог охорони навколишнього середовища в господарствах України, яка забезпечує зменшення зрошувальної норми до 15-18 тис. м³/га, що у разі широкого застосування на всіх рисових полях дозволить зменшити загальне споживання зрошувальної води при 25 тис. га посівних площ рису на 250 млн м³.

Як зазначають Р.В. Морозов, В.В. Дудченко: «Внутрішній ринок України потребує зростання обсягів валового виробництва зерна рису в найближчій перспективі до рівня 230 тис. т, що дозволить забезпечити населення України високоякісним рисом вітчизняного виробництва на рівні 80–90 % від загального попиту на продукцію рисівництва. На нашу думку, країни, які мають потужний земельно-ресурсний потенціал і здатні виробляти великі обсяги зерна рису, можуть одержувати не тільки стабільні прибутки, а й серйозні геополітичні переваги [8].

В умовах прискорення відтворювальних процесів, зумовлених потребою нарощування обсягів виробництва високоякісної сільськогосподарської продукції саме виробничий потенціал стає тією основою, яка визначає суспільне виробництво, надає можливості досягнення конкурентних переваг для успішної діяльності того чи іншого суб'єкта господарювання, визначає питання якісного й ефективного його розвитку [1].

Передумовою формування виробничого потенціалу агропромислового підкомплексу є спрямованість на кінцевий результат діяльності – виробництво високорентабельних продовольчих продуктів, чому передують ефективна робота системи заготівлі, транспортування, переробки та реалізації, що має здійснюватися на засадах: орієнтації на задоволення потреб населення в продуктах харчування; узгодження економічних інтересів підприємств-партнерів на основі застосування ринкових важелів, таких як ціна, попит і пропозиція, конкуренція; багатокладності форм господарювання; створення нової системи збуту продукції на засадах товарно-грошових відносин.

З метою ефективного ведення зернового виробництва необхідно застосовувати різноманітні методи і важелі управління процесами реорганізації, реструктуризації і сегментації виробництва; інвестування великих фінансових, матеріально-технічних ресурсів в різноманітні

виробництва; кооперування й інтегрування фінансових і матеріально-технічних зусиль як по горизонталі, так і по вертикалі.

Проблема формування потенціалу тісно пов'язана з наявністю ресурсів для економічного зростання, при цьому саме інвестиції виступають основним каталізатором розвитку будь-якої галузі національного господарства.

Наявність інвестиційних ресурсів є основою формування потенціалу сільськогосподарського виробництва. Враховуючи обмеженість фінансових ресурсів та необхідність подальшого піднесення виробництва, потрібно ґрунтовно будувати політику формування необхідної фінансової бази інвестування на основі оптимального поєднання використання власних і позикових коштів та залучення капіталу на найвигідніших умовах.

За обмежених можливостей інвестиційних коштів важливо вибрати ті галузі й види культур, у розвиток яких раціонально здійснювати капітальні вкладення, адаптивну інтенсифікацію слід зосередити в регіонах на культури, які мають вищий попит на аграрному ринку.

Форма фінансування інвестиційних проектів базується на засадах оптимізації структури капіталу, що передбачає підвищення рівня його рентабельності; вибір оптимального способу фінансування; дотримання часових параметрів реалізації проектів, розмежування реалізації передбачених заходів на певні етапи, які характеризуються особливостями використання залучених коштів. Використання власних коштів, як форми інвестування, має спрямовуватись на підтримання платоспроможності підприємств в умовах ринкової нестабільності.

Сформована система інвестування виробничого потенціалу у галузі рисівництва має забезпечити ефективне ведення галузі, тобто дієву взаємодію усіх його складових зі спрямованістю на розширене відтворення виробництва, перехід на інноваційно-орієнтовану модель господарювання.

Нині немає об'єктивних умов, які забезпечили б створення класичних умов ринкового капіталообігу в аграрному секторі, коли сільськогосподарські підприємства здатні були б самостійно здійснювати відтворення виробничо-господарської діяльності. Це потребує відповідного організаційно-економічного механізму інвестування розвитку виробничого потенціалу, що забезпечив та сприяв би активізації інвестиційної діяльності у сільськогосподарських підприємствах [9].

З метою нарощування виробничого потенціалу рисівництва у нашій державі слід реалізувати низку заходів, а саме:

- реорганізація вітчизняних компаній у напрямку їх укрупнення та підвищення ефективності господарювання;
- оновлення матеріально-технічної бази виробництва;
- здійснення виробничих процесів із використанням новітніх агротехнологій та техніки;
- підтримка та оновлення наявних інженерних споруд зрошувальної системи;
- залучення спеціалізованої техніки, переважно вітчизняного виробництва, яка використовується у виробничому циклі;
- активізація роботи із розвитку системи насінництва рису, розробки нових високоврожайних та адаптованих сортів, що сприятиме задоволенню потреб рисосіяння України високоякісним насінням вітчизняної селекції;
- розробка, удосконалення та впровадження зональних ресурсозберігаючих, екологічно безпечних технологій вирощування рису;
- вивчення досвіду функціонування галузі в інших країнах з дослідження наукового супроводу галузі;
- залучення висококваліфікованих фахівців у галузь рисівництва та перепідготовка та підвищення кваліфікації наявних кадрів;
- збільшення валового виробництва зерна рису через реалізацію організаційно-економічних чинників розвитку галузі.

Одним з організаційних заходів розвитку рисівництва та зміцнення виробничого потенціалу галузі слід вважати регіональну підтримку та урахування можливостей розвитку інноваційно-інтеграційних форм розвитку.

Слід зауважити, що у розроблених регіонами та затверджених Стратегіях економічного та соціального розвитку областей, програмах комплексного розвитку та підвищення конкурентоспроможності, підтримка проектів розвитку кластерних формувань не завжди передбачена. Це стало перешкодою, наприклад, на Херсонщині, де впроваджують заходи щодо створення інноваційного кластера галузі рисівництва як самоврядного науково-виробничого агропромислового об'єднання виробників рису, підприємств, які займаються прийманням на зберігання і переробкою рису, виробників технічних засобів, устаткування та інших матеріально-технічних ресурсів для виробництва і переробки рису, а також спеціалізованих науково-дослідних установ, що забезпечують трансфер інновацій у це виробництво [10].

Перевагами кластерної організації рисівництва є:

- розширення виробничих потужностей та збільшення їх завантаженості;
- зменшення вартості матеріально-технічних ресурсів для виробництва рису;
- технологічна модернізація та реалізація галузевих інвестиційних проектів;
- удосконалення системи інвестиційного забезпечення діяльності підприємств галузі через здійснення інвестиційного кредитування на пільгових умовах фінансовими установами учасниками кластера;
- більш швидке впровадження науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт у практичній діяльності вітчизняного рисівництва;
- збільшення кількості робочих місць та зростання доходів сільських мешканців;
- залучення до господарського обороту малопродатних та деградованих територій.

Саме кластерні формування забезпечують концентрацію, спеціалізацію виробництва у поєднанні з додатковими інфраструктурними можливостями. Через розвиток комерційної інфраструктури, впровадження інноваційних технологій визначається рівень інноваційного розвитку галузі. Нині в окремих галузях спостерігається сповільнення процесу освоєння результатів наукових розробок, що знижує ефективність вітчизняного виробництва сільськогосподарської продукції, створює умови для постачання на вітчизняний ринок продукції іноземного виробництва значно нижчої якості [11].

Враховуючи постійно зростаючий світовий попит на продукцію галузі та потребу зміцнення виробничого потенціалу для України, основними перевагами кластерного розвитку рисівництва вважаємо створення територіально об'єднаної структури «дослідження-розробки-впровадження-виробництво», зниження виробничих витрат та появу можливості повного забезпечення внутрішнього попиту на продукцію рисівництва й поступового виходу на міжнародні ринки.

Висновки. Під виробничим потенціалом рисівництва розуміється сукупна спроможність галузі до виробництва продукції, наявність організаційно-економічних можливостей та виробничих ресурсів щодо здійснення господарської діяльності для забезпечення населення рисом та супутніми продуктами його виробництва й переробки.

Система організаційних заходів розвитку рисівництва та зміцнення виробничого потенціалу галузі передбачає: реорганізацію вітчизняних компаній у напрямку їх укрупнення та підвищення ефективності

господарювання; оновлення матеріально-технічної бази виробництва; використання новітніх агротехнологій та техніки; підтримки та оновлення наявних інженерних споруд зрошувальної системи; активізацію робіт із розвитку системи насінництва рису, вивчення досвіду функціонування галузі в інших країнах та ін. Перспективи зміцнення виробничого потенціалу вбачаються у створенні кластерного об'єднання рисівництва України, з урахуванням інноваційно-інтеграційних форм розвитку у регіональних стратегіях та програмах розвитку галузі.

Доведено, що для формування та ефективного використання виробничого потенціалу аграрні підприємства потребують фінансової, економічної і технологічної збалансованості з переробними підприємствами та обслуговуючими організаціями, що здійснюють матеріально-технічне забезпечення. Враховуючи обмеженість фінансових ресурсів та необхідність подальшого піднесення виробництва, потрібно ґрунтовно будувати політику формування необхідної фінансової бази інвестування на основі оптимального поєднання використання власних і позикових коштів та залучення капіталу на найвигідніших умовах.

Перспективними напрямками дослідження окресленої проблеми вважаємо здійснення наукових розвідок щодо розширення виробничого потенціалу, інтенсифікації виробництва через техніко-технологічне удосконалення та інновативність здійснення виробничих процесів.

Бібліографічний список: 1. Погрішук Б.В. Формування та використання виробничого потенціалу в АПК / Б.В. Погрішук // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Серія: Економічні науки. – 2012. – Вип. 1(4). – Т. 2. – С. 218–224. 2. Лобас М.Г. Розвиток зернового господарства України / Лобас М.Г. – К.: Агроінком, 1997. – 447 с. 3. Сільське господарство України – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/> 4. В Україні почали вирощувати рис по новим технологіям – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ubr.ua/market/agricultural-market/v-ukraine-nachali-vyrashivat-ris-po-novum-tehnologijam-420373> 5. Рис в Україні: сьогодення та перспективи // Пропозиція - Головний журнал з питань агробізнесу – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://propozitsiya.com/ua/ris-v-ukrayini-sogodennya-ta-perspektivi> 6. Володимир Дудченко, Вітчизняне рисівництво: стан галузі /В.Дудченко// **Аграрний тиждень. Україна** – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.a7d.com.ua> 7. Андрій Поленюк, Як вирощують рис в 11 країнах світу / А Поленюк – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://superagronom.com/artisler/25-yak-viroschuyut-ris-v-11-krayinah-svitu> 8. Р.В. Морозов, В.В. Дудченко

Р.В. Тенденції розвитку ринку рису / Морозов, В.В. Дудченко // Вісник Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету. – 2014. – Вип. 2 (34) – С. 110-114. 9. Олександр Єрмаков, Виробничий потенціал сільськогосподарських підприємств та інвестування його розвитку / О.Єрмаков, С. Єрмаков, В. Нагорний // Економіст, 2013. – № 8. – С.27-30. 10. Промисловість і промислова політика України 2013: Актуальні тренди, виклики, можливості: науково-аналітична доповідь. – О.І. Аноша, В.П. Вишневський, Л.О. Збарська та ін.; за заг. ред. В.П. Вишневського; НАН України, інститут економіки промисловості: Донецьк, 2014. – 200с. 11. Чорнодон В.І. Кластерна організація розвитку агропромислового виробництва / В.І. Чорнодон // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Серія: Економічні науки. – 2012. – Вип. 1(4). – Т.2. – С. 337–342.

Б.В. Погрищук. Производственный потенциал развития рисоводства в Украине. В статье исследованы вопросы формирования и развития производственного потенциала рисоводства в Украине. Осуществлен ретроспективный анализ развития отрасли рисоводства. Предложено и обосновано направления укрепления производственного потенциала отрасли в контексте его инвестиционного обеспечения. Обоснована система организационных мероприятий развития рисоводства и укрепления производственного потенциала отрасли через региональную поддержку и учета возможностей развития инновационно-интеграционных форм развития.

Ключевые слова: производственный потенциал, рисоводство, развитие, инвестиционное обеспечение, инновационно-интеграционные формы развития.

B.V. Pogrischuk Production potential of rice production in Ukraine. The article deals with the formation and development of the production potential of rice production in Ukraine. A retrospective analysis of the development of the rice industry has been carried out. The directions of strengthening the industrial potential of the industry in the context of its investment support are proposed and substantiated. The system of organizational measures of development of rice production and strengthening of industrial potential of the branch through the regional support and taking into account possibilities of development of innovation-integration forms of development are substantiated.

Keywords: production potential, rice production, development, investment support, innovation-integration forms of development.

Стаття надійшла до редакції: 15.09.2017 р.